

VERGELIJKING DRUGGEBRUIK POLS/JONGEREN EN NPO 2001

M.D. Abraham, Centrum voor Drugsonderzoek, Universiteit van Amsterdam
C. Jol, Centraal Bureau voor Statistiek

Het Permanent Onderzoek Leef Situatie (POLS) en het Nationaal Prevalentie Onderzoek (NPO) verzamelen beide gegevens over druggebruik onder aselechte steekproeven uit de Nederlandse bevolking. POLS is een onderzoek naar verschillende leefsituatie onderwerpen, uitgevoerd door het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS). Een deel van dit onderzoek, de module Leefsituatie Jongeren (POLS/Jongeren), legt een vragenlijst voor aan jongeren van 12 tot 30 jaar over onder meer het gebruik van genotmiddelen. Het NPO, van het Centrum voor Drugsonderzoek van de Universiteit van Amsterdam (CEDRO), ondervraagt een steekproef uit de gehele bevolking in Nederland van 12 jaar en ouder gedetailleerd naar het gebruik van legale en illegale genotmiddelen (en geneesmiddelen).

In dit artikel worden schattingen over percentages gebruikers van legale en illegale genotmiddelen uit POLS/Jongeren en NPO vergeleken voor de groep ondervraagden tussen 12 en 30 jaar. Het uiteindelijke doel is tweeledig: 1. Onderzoeken in hoeverre druggegevens afkomstig uit POLS/Jongeren en NPO met elkaar overeenkomen; en 2. Het doen van een uitspraak over mogelijke implementatie van de NPO vragenlijst in het POLS onderzoek.

De onderzoeken POLS en NPO zijn methodisch goed vergelijkbaar en de resultaten hieruit komen in grote lijn goed met elkaar overeen. Desondanks zijn er kleine discrepanties. POLS/Jongeren laat systematisch iets hogere gebruiksprevalenties zien dan NPO bij alle onderzochte drugs inclusief laatste maand gebruik van cannabis. Uitzondering hierop is het ooit-gebruik van cannabis dat consequent hoger is in het NPO. Eenduidige verklaringen lijken moeilijk aan te wijzen.

1. Inleiding

De prevalentie van ooit en recent druggebruik onder de 12 tot en met 29 jarige bevolking van Nederland, zoals gegeven in POLS/Jongeren en NPO, staat vermeld in Tabel 1. We kijken naar de prevalentie van ooit-gebruik en recent gebruik (gebruik in de afgelopen 4 weken in POLS/Jongeren versus laatste 30 dagen in NPO) van cannabis, cocaïne, amfetamine, ecstasy, heroïne en hallucinogene paddestoelen (paddo's). In het NPO komen meer soorten drug aan de orde dan de hier genoemde. Uit beide onderzoeken blijkt dat cannabis de meest gebruikte illegale drug is, gevolgd door ecstasy, paddestoelen, cocaïne, amfetamine en als laatste heroïne. Hoewel de rangorde van prevalentie van druggebruik bij beide onderzoeken hetzelfde is, zijn de absolute prevalentiecijfers verschillend. Het NPO leidt tot een iets hogere 'cannabis ooit' schatting (23,8% POLS/Jongeren versus 26,0% NPO), POLS/Jongeren geeft daarentegen weer een hoger recent gebruik aan (8,3% POLS/Jongeren versus 5,5% NPO). Bij zowel ooit als recent gebruik van alle andere stoffen geeft POLS/Jongeren de prevalentie steeds iets hoger (maximaal 2,8 procentpunt). Van de elf verschillen zijn er

vijf significant (getoetst met de difference of proportion test, $p < 0,05$): cannabis ooit, cocaïne ooit, ecstasy ooit, paddestoelen ooit en cannabis laatste maand. Ze wijzen op één uitzondering na alle in dezelfde richting. Juist deze systematiek is aanleiding de verschillen in resultaten tussen POLS/Jongeren en NPO aan een nadere analyse te onderwerpen. De verschillen zijn immers klein en alternerend hogere prevalenties bij POLS/Jongeren en NPO zouden volkomen natuurlijk zijn.

Beide onderzoeken zijn gebaseerd op een groot aantal waarnemingen (POLS/Jongeren telt 2.743 responsen, NPO 8.725) op basis waarvan betrouwbare (populatie)schattingen gemaakt kunnen worden voor de Nederlandse bevolking van 12 tot en met 29 jaar (in Nederland vielen op 1 januari 1997 3.518.529 personen binnen deze leeftijdscategorie). Ter illustratie: de prevalentie van ooit-gebruik paddestoelen wordt door POLS/Jongeren geschat op 5,0 procent, het bijbehorende betrouwbaarheidsinterval is (4,2%, 5,8%)¹ en door het NPO op 3,7 procent (3,3%, 4,1%).

De onderzoeksvraag die wij ons in dit artikel stellen luidt dan ook: hoe komt het dat POLS/Jongeren en NPO niet dezelfde prevalenties van drug gebruik aangeven?

Tabel 1. Druggebruik van de Nederlandse bevolking van 12 tot 30 jaar, 199, gegevens uit POLS en NPO onderzoek

	<i>POLS</i>	<i>NPO</i>	
<i>gewogen percentages</i>	%	%	
Cannabis ooit	23,8	26,0	*
Cocaine ooit	4,0	3,2	*
Amfetamine ooit	3,0	2,9	
Ecstasy ooit	5,8	4,5	*
Heroïne ooit	0,4	0,2	
Paddestoelen ooit	5,0	3,7	*
Cannabis laatste maand	8,3	5,5	*
Cocaine laatste maand	1,6	0,5	
Amfetamine laatste maand	1,1	0,3	
Ecstasy laatste maand	2,0	0,8	
Paddestoelen laatste maand	1,6	0,3	
Absolute aantallen	2743	8725	

* Significante verschillen tussen POLS en NPO, mbv difference of proportion test, $p < 0,05$

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van overeenkomsten en verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO. In paragraaf 2 wordt puntsgewijs ingegaan op het algemeen ontwerp van POLS/Jongeren en NPO. In paragraaf 3 worden een aantal uitkomsten van beide onderzoeken naast elkaar gezet. Achtereenvolgens worden besproken: responsverdeling, prevalentie van druggebruik naar leeftijd, adressendichtheid en onderwijs. In paragraaf 4 komen overige factoren als modus, context, aanschrijfbrief, zelfselectie en vraagstelling aan bod. Er wordt afgesloten in de discussie in paragraaf 5 met de conclusie dat er zoveel (kleine) methodische verschillen zijn tussen NPO en POLS/Jongeren dat niet eenduidig een oorzaak voor de verschillen in druggebruik prevalenties is aan te wijzen. Een opsomming: aanschrijfbrief, modus, overige onderwerpen in interview, opleidingsniveau van de response. De divergentie is echter klein (maximaal 2,8 procentpunt).

2. Onderzoeksonderwerp van POLS/Jongeren en NPO

2.1 POLS/Jongeren 1997; module Jongeren

Het Permanent Onderzoek Leef Situatie is een vanaf 1997 doorlopend onderzoek onder de gehele bevolking van Nederland. Aan een basisvragenlijst die voor alle respondenten gelijk is, worden modules gekoppeld die wisselend van onderwerp en doelgroep zijn. De module Jongeren, bestemd voor jongeren, is hiervan een voorbeeld.

Het steekproefkader van de module Jongeren wordt gevormd door de bevolking van Nederland van 12 tot en met 29 jaar, medio 1996 geregistreerd in het bevolkingsregister (Gemeentelijke Basisadministratie, afgekort GBA). Het betreft een enkelvoudige, aselechte steekproef.

Het grootste deel van het interview loopt via Computer Assisted Personal Interview (CAPI). Het laatste deel van de jongerenmodule, met de vragen naar druggebruik, is door de jongeren zelf ingevoerd in de computer.

De POLS basisvragenlijst gaat in op sociaal-economische kenmerken en op aspecten van de leefsituatie. Kort wordt ingegaan op wonen, gezondheid en vrije tijd. In de daaropvolgende jongerenmodule wordt uitgebreid ingegaan op de woonsituatie, tolerantie van ouders, schoolbeleving, werkloosheid, arbeidsomstandigheden, vrijetijdsbesteding, eenzaamheidsgevoelens en meningen over emancipatie. Het zelfingevoerde 'self completion' deel volgt hierna. In dit deel worden de volgende onderwerpen aan de orde gesteld: alcohol- en ander druggebruik, problemen met ouders, kleine criminaliteit en seksuele ervaring.

De responseeigenschappen zijn gewogen naar het GBA op 1 januari 1997, met de volgende variabelen: geslacht, leeftijd, huishoudsamenstelling, stedelijkheidsgraad, provincie, voornaamste bezigheid en opleiding. De laatste twee kenmerken zijn samengevoegd tot één variabele met zeven categorieën waarbij het gevolgde opleidingsniveau van studenten/scholieren en het behaalde opleidingsniveau van werknemers is betrokken. Aangezien voor deze variabele geen integrale gegevens bekend zijn, is herwogen naar de uitkomsten van de basisvragenlijst POLS.

De non-respons bedraagt 41,4 procent voor het gehele POLS. Er is geen non-respons percentage bekend voor de POLS/Jongeren module, waarin de vragen naar druggebruik worden gesteld.

2.2 NPO

Het CEDRO deed in 1997/1998 het eerste nationaal onderzoek in een reeks onderzoeken naar het gebruik van genees- en genotmiddelen. Dit Nationaal Prevalentie Onderzoek is vrijwel volledig analoog opgezet aan CEDRO onderzoeken in Amsterdam (1987, 1990, 1994, 1997) en Utrecht/Tilburg (1995).

Het steekproefkader van het NPO is de bevolking van Nederland van 12 jaar en ouder, zoals op 1 januari 1997 geregistreerd in het GBA. De totale steekproef van 40.000 personen bestaat uit negen substeekproeven: vier steekproeven in de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht en vijf steekproeven in de vijf gemeenteklassen van adressendichtheid. Hierbij is de CBS classificatie van adressendichtheid gevolgd: het gemiddelde aantal adressen binnen een gemeente per km²². Vier steekproeven representeren de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Deze steekproeven zijn getrokken door gemeenten zelf. De trekking uit hun GBA is enkelvoudig aselekt, met oversampling van 12 tot en met 18 jarigen. Het overige deel van de totale steekproef wordt gevormd door vijf strata van een gestratificeerde tweetrapssteekproef. Voordat de primaire trekking plaatsvindt worden alle Nederlandse gemeenten minus de vier grote steden, ingedeeld in de vijf klassen van adressendichtheid (strata). Tijdens de primaire trekking

worden gemeenten geselecteerd. Vervolgens wordt uit de getrokken gemeenten de secundaire trekking verricht. Deze tweede trekking is een enkelvoudig aselechte steekproef uit het GBA van de geselecteerde gemeenten, met oversampling van 12 tot en met 18 jarigen. De tweetrapssteekproef is getrokken door het CBS.

Het veldwerk is uitgevoerd door het NIPO. De interviews zijn door NIPO enquêteurs mondeling afgenomen bij de respondenten thuis (CAPI). Wanneer de omstandigheden geen persoonlijk vraaggesprek toelieten, had de respondent de mogelijkheid zelf zijn antwoorden in te vullen op de computer. In het interview komen vragen aan bod over het gebruik van legale en illegale middelen (inclusief alcohol, tabak, slaap- en rustgevendende middelen, diverse opiaten en doping), leefstijlen en achtergrondgegevens.

Om data representatief te maken voor de bevolking van Nederland is het noodzakelijk te wegen, zowel de grote steden als de jongeren (12-18) zijn immers oversampled. Door middel van post stratificatie (naar de variabelen leeftijd, huwelijks status, geslacht en stedelijkheid) wordt data gewogen naar het bevolkingsregister. Hierdoor is tevens gecorrigeerd voor selectieve non-respons (voor bovengenoemde weegvariabelen).

De non-respons voor het hele NPO bedraagt 35,3 procent, de non-respons voor de betrokken leeftijdscategorieën is iets lager en wel 30,0 procent. Onder de 'weigeraars' (62,5% van de non-respons) en 'niet thuisers' (23,8% van de non-respons) is een non-responsonderzoek uitgevoerd. Een aselechte steekproef uit deze personen is nogmaals benaderd met een zeer korte vragenlijst, en ondervraagd naar het gebruik van cannabis en alcohol. Uitkomsten van het non-responsonderzoek leidden niet tot correctie van het hoofdonderzoek.

3. Vergelijking van onderzoeksresultaten

3.1 Responsverdeling

Theoretisch gezien zouden NPO en POLS/Jongeren ongeveer dezelfde prevalentiecijfers moeten geven, de betrouwbaarheidsmarges in acht genomen. In de praktijk zijn de verschillen in prevalenties inderdaad niet groot, maar zij zijn wel systematisch (met uitzondering van cannabis ooit-gebruik rapporteert POLS/Jongeren overal een hogere prevalentie dan het NPO) en daarom zoeken we naar een verklaring.

In eerste instantie zoeken we deze verklaring in de responsverdeling. De steekproefkaders komen overeen; niet selectieve non-respons en weging (ter correctie voor oversampling) zouden moeten leiden tot overlappende responseverdelingen. We hebben onderzocht hoeverre de ongewogen en gewogen responsverdelingen overeenkomen naar leeftijd, stedelijkheid en opleidingsniveau (zie ook Tabel 2). Leeftijd en stedelijkheid corresponderen goed met uitzondering van de verhouding 12/13 jarigen. In het NPO zitten relatief weinig 12 jarigen (81 van de 765 12/13 jarige personen in NPO tegenover 145 van de 164 in POLS/Jonge-

ren) omdat, in tegenstelling tot het POLS/Jongeren, de steekproef op één tijdstip is getrokken. Als gevolg is bij het NPO meer tijd verstreken tussen de steekproeftrekking en de werkelijke benadering van respondenten, waardoor veel 12 jarigen uit de steekproef hun 13e verjaardag vierden voordat zij werden ondervraagd.

Over de consequenties van deze 12 jarigen voor de vergelijkbaarheid van beide onderzoeken valt weinig te zeggen omdat het gaat om kleine aantallen met grote marges. Uit POLS/Jongeren blijkt dat 12 jarigen minder cannabis gebruiken dan 13 jarigen (0,6 tegen 1,1); 12 en 13 jarigen gebruikten geen andere drugs. Uit NPO blijkt dat het middelengebruik van 12 en 13 jarigen niet van elkaar afwijkt. Bovendien blijken de systematische verschillen ook stand te houden na uitsluiting van 12 en 13 jarigen.

De verdelingen van opleidingsniveau stemmen minder goed overeen. POLS/Jongeren heeft 9 procent respons met een lagere school niveau, tegenover 4 procent in het NPO, 10 procent mavo in POLS/Jongeren tegen 23 in NPO en 30 procent mbo in POLS/Jongeren tegen 17 procent mbo in NPO. Het zou kunnen zijn dat het hogere percentage 12 jarigen bij POLS/Jongeren het hogere percentage alleen lager onderwijs verklaart. Deze verschillen brengen geen vertekening teweeg bij de landelijke prevalentiecijfers. Hoewel uit POLS/Jongeren blijkt dat personen met alleen lager onderwijs de hoogste prevalentie druggebruik hebben (met uitzondering van cannabis gebruik), gaat dit alleen op voor jongeren vanaf 15 jaar. Het zijn oudere jongeren met alleen lager onderwijs die de hoogste prevalentiecijfers hebben. Ook na uitsluiting van de 12 en 13 jarigen verschillen de opleidingsniveaus.

3.2 Prevalentie van druggebruik

Vervolgens beschouwen we de prevalentie van druggebruik per leeftijdsklasse, adressendichtheid, en opleidingsniveau over gewogen gegevens. Onder in de tabellen staan de ongewogen aantallen vermeld. Voor significantietoetsen zijn de gewogen percentages en de ongewogen absolute aantallen genomen.

Leeftijd

Als eerste focussen we op druggebruik per leeftijdsklasse (zie tabel 3). Diverse verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO cijfers zijn significant, vooral bij 'gebruik laatste maand'. Het ooit-gebruik van cannabis is algemeen en per leeftijdsklasse (indien significant) in het NPO altijd hoger dan in POLS/Jongeren. Bij cannabis laatste maand geldt het omgekeerde. Wat betreft het ooit-gebruik van cannabis rapporteert POLS/Jongeren in de leeftijdsgroep 12-15 jaar een percentage van 3,9, NPO 7,5 procent. Dit (relatief grote) verschil is significant. De gemiddelde leeftijd van deze klasse in beide onderzoeken komt goed overeen, 13,6 jaar in POLS/Jongeren en 13,7 jaar in NPO, ondanks de ondervertegenwoordiging van 12 jarigen in het NPO. Ook in de klasse 20-24 en 25-29 meldt het NPO hogere gebruikscijfers (achtereenvolgens 28,8% POLS/Jongeren versus 31,7% NPO en 26,6% POLS/Jongeren versus 30,6% NPO). Onder

Tabel 2. Respons naar leeftijd, stedelijkheid en opleidingsniveau, ongewogen en gewogen gegevens uit POLS en NPO onderzoek

	POLS ongewogen		NPO ongewogen		POLS gewogen		NPO gewogen	
	frequentie	%	frequentie	%	frequentie	%	frequentie	%
<i>Leeftijdsklasse</i>								
12	145	5	82	1	162884	4	20	0
13	164	6	765	9	176779	4	573	9
14	149	5	738	8	172497	4	296	5
15	148	5	727	8	188042	5	306	5
16	156	6	747	9	191744	5	312	5
17	199	7	777	9	231632	6	304	5
18	149	5	711	8	200740	5	307	5
19	111	4	663	8	145288	4	306	5
20	135	5	287	3	192673	5	325	5
21	127	5	307	4	184567	5	355	6
22	130	5	277	3	200393	5	339	5
23	119	4	287	3	187357	5	291	5
24	147	5	339	4	234604	6	393	6
25	151	6	358	4	268796	7	365	6
26	168	6	415	5	302634	8	431	7
27	185	7	394	5	335573	8	418	7
28	164	6	443	5	300356	8	496	8
29	168	6	408	5	307197	8	428	7
<i>Stedelijkheid gemeenten</i>								
Zeer sterk	319	12	4994	57	704177	18	1206	19
Sterk	654	24	938	11	957505	24	1521	24
Matig	652	24	925	11	829703	21	1266	20
Weinig	613	23	933	11	835105	21	1279	20
Niet	477	18	935	11	657263	16	994	16
<i>Opleidingsniveau</i>								
lo	267	10	510	6	381786	9	261	4
lbo	367	13	1206	14	526487	13	915	15
mavo	290	11	1587	18	393520	10	1435	23
mbo	785	29	1468	17	1222920	30	1080	17
havo/vwo	546	20	1989	23	693141	17	1119	18
hbo/wo	469	17	1815	21	793417	20	1401	22
Missing	19	1	150	2	22446	1	55	1
Totaal	2743	100	8725	100	4033717	100	6266	100

Opleidingsniveau wordt bepaald door de huidige opleiding. Wanneer de respondent geen opleiding volgt, is het opleidingsniveau de hoogst behaalde opleiding.

Tabel 3. Druggebruik van de Nederlandse bevolking van 12 tot 30 jaar, 1997, naar leeftijdsklasse gegevens uit POLS en NPO onderzoek

<i>leeftijdsklasse</i>	<i>POLS</i>					<i>NPO</i>				
	12-15	16-19	20-24	25-29	Totaal	12-15	16-19	20-24	25-29	Totaal
<i>gewogen percentages</i>	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Cannabis ooit	3,9 *	29,7	28,8	26,6 *	23,8 *	7,5 *	27,8	31,7	30,6 *	26,0 *
Cocaine ooit	0,3	4,1 *	5,2	4,9	4,0 *	0,1	2,3 *	3,9	4,8	3,2 *
Amfetamine ooit	0,0	3,4	4,3	3,4	3,0	0,2	3,5	4,3	2,9	2,9
Ecstasy ooit	0,0	7,3 *	8,8 *	5,7	5,8 *	0,3	4,8 *	6,2 *	5,5	4,5 *
Heroïne ooit	0,0	0,3	0,2	0,8	0,4	0,0	0,1	0,2	0,3	0,2
Paddestoelen ooit	0,0	6,9	6,9 *	5,0	5,0 *	0,5	5,7	4,6 *	3,5	3,7 *
Cannabis laatste maand	1,7	15,5 *	8,1	7,7 *	8,3 *	2,0	8,3 *	7,1	4,7 *	5,5 *
Cocaine laatste maand	0,0	1,0 *	2,7 *	1,8 *	1,6	0,0	0,3 *	0,7 *	0,7 *	0,5
Amfetamine laatste maand	0,0	1,8 *	1,4 *	1,1 *	1,1	0,2	0,6 *	0,4 *	0,2 *	0,3
Ecstasy laatste maand	0,0	3,9 *	3,0 *	1,3	2,0	0,0	0,8 *	1,2 *	0,9	0,8
Paddestoelen laatste maand	0,0	3,6 *	1,8 *	1,3 *	1,6	0,2	0,5 *	0,5 *	0,1 *	0,3
Absolute aantallen	606	615	658	864	2743	2312	2898	1497	2018	8725

* Significante verschillen tussen POLS en NPO, mbv difference of proportion test, $p < 0,05$

16-19 jarigen is het percentage ooit-gebruikers hoger bij POLS/Jongeren (29,7%) dan bij NPO (27,8%). Het recent gebruik van cannabis ligt hoger bij POLS/Jongeren dan bij NPO. Ook het 'ooit' gebruik van cocaïne, amfetamine, ecstasy, heroïne en paddestoelen is bij POLS/Jongeren vaker gerapporteerd dan bij NPO (maximaal 2,8 procentpunt). De verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO lijken het grootst in de leeftijdsklasse 16-19 (ooit-gebruik van cocaïne en ecstasy, laatste maandgebruik van alle gegeven middelen), maar klinken door in alle leeftijdsklassen. Dit betekent dat de variabele leeftijd geen verklaring levert voor de systematische verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO.

Stedelijkheidsklasse

Een tweede punt van reflectie is druggebruik per adressendichtheidsklasse. Tabel 4 geeft de prevalentie van druggebruik per stedelijkheidsklasse (gemeten met adressendichtheidsklasse) voor POLS/Jongeren en NPO. Het druggebruik is het hoogst in de zeer sterk stedelijke gemeenten en neemt af naarmate de stedelijkheid minder wordt, aldus beide onderzoeken. Met uitzondering van 'cannabis ooit' gebruik, vermeldt POLS/Jongeren ook hier iets hogere prevalenties, 'cannabis laatste maand' inclusief. Stedelijkheid lijkt dus niet de gezochte verklaring.

Tabel 4. Druggebruik naar stedelijkheid gemeenten, gewogen gegevens uit POLS en NPO onderzoek

<i>Stedelijkheid gemeenten</i>	<i>POLS gewogen</i>					<i>NPO gewogen</i>				
	Zeer sterk	Sterk	Matig	Weinig	Niet	Zeer sterk	Sterk	Matig	Weinig	Niet
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Cannabis ooit	30	25	23	20	20	35	28	24	23	18
Cocaine ooit	8 *	4 *	3	2	3 *	5 *	2 *	4	3	1 *
Amfetamine ooit	5	3	4	3	1	4	3	3	2	2
Ecstasy ooit	9	5	7	5	4	7	4	5	4	3
Heroïne ooit	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Paddestoelen ooit	8	6 *	5 *	3	3	7	3 *	3 *	3	3
Cannabis laatste maand	11	7 *	10 *	8 *	6	10	4 *	5 *	4 *	4
Cocaine laatste maand	4 *	1	1	1	1	1 *	0	1	0	0
Amfetamine laatste maand	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1
Ecstasy laatste maand	3 *	1	3 *	2 *	2	1 *	0	1 *	0 *	1
Paddestoelen laatste maand	2	2 *	2 *	1	1	1	0 *	0 *	0	1

* Significante verschillen tussen POLS en NPO, mbv difference of proportion test, $p < 0,05$

Tabel 5. Druggebruik naar opleidingsniveau, gewogen gegevens uit POLS en NPO onderzoek

Opleidingsniveau	POLS gewogen						NPO gewogen					
	lo	lbo	mavo	mbo	havo/ vwo	hbo/ wo	lo	lbo	mavo	mbo	havo/ vwo	hbo/ wo
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Cannabis ooit	22	23	18	22 *	22	32	17	25	23	29 *	19	35
Cocaine ooit	6 *	4	4	3	4 *	5 *	3 *	6	3	4	2 *	3 *
Amfetamine ooit	6 *	3	2	3	2	3	3 *	5	3	4	2	2
Ecstasy ooit	9 *	7	5	5	4 *	7 *	3 *	7	5	6	2 *	4 *
Heroïne ooit	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Paddestoelen ooit	6 *	6	5	4	5 *	6 *	2 *	5	3	5	3 *	3 *
Cannabis laatste maand	10 *	9	7 *	8	9 *	6	8 *	7	4 *	7	5 *	5
Cocaine laatste maand	4 *	2	2 *	1	2 *	1	1 *	1	0 *	1	0 *	0
Amfetamine laatste maand	2 *	1	1	1	1	1	0 *	0	0	1	0	0
Ecstasy laatste maand	4 *	3 *	1	2	2	1	1 *	1 *	0	1	1	1
Paddestoelen laatste maand	3 *	1	2 *	1	1	2 *	1 *	0	0 *	0	1	0 *

* Opleidingsniveau wordt bepaald door de huidige opleiding. Wanneer de respondent geen opleiding volgt, is het opleidingsniveau de hoogst behaalde opleiding.

* Significante verschillen tussen POLS en NPO, mbv difference of proportion test, $p < 0,05$

Opleidingsniveau

Vervolgens richten we ons op het opleidingsniveau van de respondenten. In tabel 5 staan prevalenties van druggebruik uitgesplitst naar opleidingsniveau. Uit zowel POLS/Jongeren als NPO blijkt dat ooit-cannabisgebruik het meest voor komt onder hoger opgeleiden (hbo/wo niveau) en dat het gebruik van overige drugs gelijk gespreid is naar opleidingsniveau. De uitzondering hierop is jongeren met alleen lager onderwijs; hoewel de prevalenties laag zijn hebben zij relatief hogere prevalentie voor zowel het ooit als laatste maand gebruik van cocaïne, amfetamine, ecstasy, heroïne en paddestoelen. Mogelijk is dit (deels) het versterkt effect van een groter responsaandeel van lager opleidingsniveau bij POLS/Jongeren en/of een ondervertegenwoordiging van de oudere jongeren met alleen lager onderwijs bij NPO, gecombineerd met voor POLS/Jongeren hogere prevalentiecijfers voor die groep. De mbo-jongeren in NPO hebben meer ooit cannabis gebruikt dan dezelfde categorie jongeren in POLS/Jongeren (resp. 22% POLS/Jongeren en 29% NPO). Het hoge aandeel mbo-ers in POLS/Jongeren en het feit dat deze jongeren in POLS/Jongeren minder ooit cannabis hebben gebruikt dan dezelfde categorie jongeren in NPO (resp. 22% POLS/Jongeren en 29% NPO) werken in tegengestelde richting.

Ook per opleidingsniveau zijn kleine systematische verschillen tussen de POLS/Jongeren en NPO percentages te vinden. Met name bij de laagst opgeleiden zijn deze verschillen significant.

Een eerste potentiële verklaring werd gezocht in de, in de responsverdeling minder goed overeenkomende opleidingsniveaus. Het hogere opleidingsniveau in NPO zou het hogere ooit-cannabisgebruik en het lagere illegale drugge-

bruik in het totale percentage kunnen verklaren. Nu blijkt dat ook binnen de opleidingsniveaus POLS/Jongeren nog steeds een overwegend hoger druggebruik heeft. Dit is vooral het geval bij de (oudere) laagst opgeleiden. Dus er moet (ook) een andere uitleg zijn. Een tweede gedachte was dat de gemiddelde leeftijd van de respondenten bij POLS/Jongeren hoger is dan bij NPO. Dit blijkt niet het geval gezien de redelijk overeenkomende leeftijden (de betrouwbaarheidsmarges in acht genomen).

3. Andere factoren

3.1 Modus effecten (effecten van wijze van interviewen)

Mogelijkerwijs is er sprake van een effect van de wijze van ondervragen, het zogenaamde 'modus' effect. In POLS/Jongeren voeren de respondenten zelf het druggebruik in de computer in (self completion), bij NPO vraagt de interviewer naar het druggebruik en voert dat vervolgens in (interviewer completion)³. Diverse literatuur toont dat wanneer een respondent wordt ondervraagd over gevoelige zaken, deze sneller geneigd is om sociaal wenselijk te antwoorden dan wanneer de respondent zelf antwoorden kan invullen. Zelf ingevoerde antwoorden worden om die reden betrouwbaarder geacht (zie bijvoorbeeld Leeuw 1992, Turner 1992, Wright 1998). Verschillen tussen zelfrapportage ingevoerd door een interviewer, en zelfrapportage ingevoerd door de geïnterviewde, treden vooral op bij het rapporteren van recent gebruik van illegale middelen. Zulke verschillen vinden we inderdaad tussen POLS/Jongeren en NPO, inclusief gebruik van cannabis. Ook uit de POLS/Jongeren vs. gezondheidsenquête vergelijking (bijlage 1) blijkt dat het goed

mogelijk is dat de verschillen in druggebruik tussen POLS/Jongeren en NPO, althans voor een deel, hieraan zijn toe te schrijven. Resultaten uit self completion POLS/Jongeren worden hier vergeleken met deze van een ander CBS onderzoek: de interviewer completion gezondheidsenquête (GE). Beide onderzoeken stellen dezelfde identieke alcohol en tabaksvragen vragen. De verschillende wijze van ondervragen lijkt hier tot een systematisch hogere score op de alcohol-items van de self completion jongerenmodule.

Toch lijkt de gevoeligheidshypothese niet toereikend om de volgende redenen.

Ten eerste, op grond van de hypothese zou een hogere prevalentie voor het gebruik van iedere drugs verwacht kunnen worden bij het self completion POLS/Jongeren onderzoek. Dat dit niet het geval is voor het ooit-gebruik van cannabis (in tegendeel, daar is NPO hoger) zou dan verklaard kunnen worden door de mate van normalisatie van cannabisgebruik in Nederland. Gebruik van overige drugs ligt gevoeliger, dus dat zou minder worden toegegeven. Echter, indien gevoeligheidsverschillen niet optreden bij 'cannabis ooit', zouden NPO en POLS/Jongeren hier min of meer gelijke schattingen moeten opleveren en dit is niet het geval; NPO levert hier een significant hogere schatting. Het zou leerzaam zijn om 'niet gevoelige' drug als alcohol en tabak van NPO en POLS/Jongeren naast elkaar te leggen, om te kijken of hier dan ook inderdaad geen verschillen tussen te vinden zijn. Helaas zijn gegevens over het gebruik van alcohol en tabak niet vergelijkbaar door geheel afwijkende vraagformuleringen (in POLS/Jongeren wordt bijvoorbeeld de vraag gesteld "Rookt u", in NPO luidt deze "Heeft u ooit gerookt" of "Heeft u laatste maand gerookt").

Ten tweede, het CEDRO vond in eerder onderzoek naar druggebruik geen discrepantie in prevalenties tussen zelf ingevoerde en door de interviewer ingevoerde antwoorden. In 1994 deed het CEDRO onderzoek naar het gebruik van legale en illegale middelen onder de bevolking van Amsterdam (Sandwijk 1995)⁴. In dit onderzoek zijn 1.284 interviewer completion respondenten vergeleken met 901 self completion respondenten. Na correctie voor leeftijd, etniciteit en opleiding komen prevalentiecijfers van beide groepen goed overeen. Hierbij moet worden aangetekend dat het niet vinden van een effect van wijze van ondervragen in Amsterdam niet zonder meer gegeneraliseerd kan worden naar de bevolking van heel Nederland.

Resumerend, uitspraken over mode-effecten zijn niet eenduidig: aantoonbaar aanwezig in CBS onderzoek, aantoonbaar afwezig in CEDRO onderzoek. Hoe dan ook, de al dan niet aanwezige mode-effecten kunnen mogelijk een bijdrage leveren aan, maar zijn zeker geen voldoende verklaring voor gevonden systematische verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO.

3.2 Context

We beschouwen de context van de drugvragen in het interview. In internationale vergelijkingen van drugsgebruik kan

het een probleem zijn wanneer drugsvragen zijn opgenomen in niet dezelfde contexten, bijvoorbeeld in omnibussen, crimesurveys, gezondheidssurveys et cetera. Dit zijn contextverschillen die de onderlinge vergelijkbaarheid mogelijkwerijs niet ten goede komen (zie onder andere Korf, 1995). De NPO respondenten geven informatie over hun leefstijl, druggebruik, persoonsgegevens en sociaal-economische achtergrond. NPO is meer drugsgericht dan POLS/Jongeren en kent een uitgebreidere drugsvraagstelling. Aan de POLS-jongeren wordt van alles gevraagd; naast persoonsgegevens en sociaal-economische achtergrond gaat het vraagesprek onder meer over vrijetijdsbesteding, wat ze van school vinden en hoe ze over emancipatie denken. Aan het eind van het mondeling interview krijgt de respondent de computer en vult de vragen in over drugs, opinies over de gezondheid, problemen met ouders, kleine criminaliteit en seks. Het zelf-invul gedeelte wordt zo bestempeld als een 'probleem-context', gescheiden van de 'onschuldiger' onderwerpen.

Er bestaat dus een verschil in context, dat mogelijk mede verklaring biedt voor de verschillen. Het bewijs nog de ontkenning hiervan is moeilijk te leveren, zodat 'contextverschil' slechts speculatief valt te benaderen.

3.3 Aanschrijfbrief

Het is van belang wat de inleidende zin is of de voorinformatie waarmee de beoogde respondent wordt overgehaald aan het onderzoek mee te doen. Het NPO kondigt zichzelf per brief aan als een onderzoek naar 'levensstijlen en het gebruik van genees- en genotsmiddelen'. De POLS/Jongeren aanschrijfbrief is minder expliciet, alle onderwerpen die in de modules naar voren komen woorden in algemene zin aangeroerd en druggebruik wordt niet expliciet genoemd. Een eventueel zelfselecterend effect van de aanschrijfbrief is moeilijk te verifiëren.

3.4 Zelfselectie

Wanneer non-respons percentages oplopen tot 41 procent (in POLS) en 30 procent (NPO jongeren, 35% voor het gehele NPO), is het noodzakelijk te controleren of de in eerste instantie niet ondervraagde respondenten andere antwoorden geven dan de respondenten uit de eerste ronde. Het NPO hield onder haar non-respondenten een non-responsonderzoek, met als doel controle op zelfselectie. Een random steekproef werd getrokken uit in eerste instantie niet bereikte respondenten en uit respondenten die weigerden mee te doen aan het hoofd onderzoek. Deze personen werd gevraagd waarom zijn niet wilden deelnemen. De meest voorkomende antwoorden zijn: "ik kan niet herinneren dat ik heb geweigerd mee te doen" (!) (28,5 %), "ik had geen zin" (24,3 %) en "geen tijd" (17,6%). Het grootste aantal redenen is niet gerelateerd aan het onderwerp. Slechts 0,8 procent van de weigeraars zegt dat het onderzoek niet op hun van toepassing is want "ik gebruik geen drugs", 1,4 procent weigert om privacygevoelige redenen. Hieruit concluderend, blijkt dat (eigen) druggebruik geen selectie-criterium is om niet mee te doen aan het NPO. De deelnemers uit het non-responsonderzoek toonden weinig

afwijkende prevalenties van druggebruik. Cannabisgebruik bij de non-response lag iets lager dan in de respons, hetgeen tot enkele tienden van procenten zou doorwerken in verlaging van het overall cannabisgebruik percentage. Er was dus sprake van enige zelfselectie. Volledigheidshalve is het non-respons percentage onder de weigeraars 54 procent en onder niet thuisers 47 procent. Hoe de non-responsers zich bij POLS/Jongeren gedragen is niet bekend, zodat een gedegen non-respons vergelijking tussen POLS/Jongeren en NPO niet kan worden gemaakt.

3.5 Vraagstelling

De vraagformuleringen van de interviews tenslotte komen redelijk overeen en zijn niet sturend. Vragen naar zowel druggebruik als andere gegevens (zoals achtergrond variabelen, sociaal economische kenmerken) zijn op soortgelijke manier gesteld. De vraag naar recent druggebruik is hierop geen betekenisvolle uitzondering. Ondanks het definitieverschil (gebruik in de afgelopen 4 weken in POLS/Jongeren versus laatste 30 dagen in NPO) lijken de vragen van POLS/Jongeren en NPO erg op elkaar. Ook de bijbehorende antwoordcategorieën stemmen overeen.

4. Discussie

Zowel het onderzoek POLS/Jongeren (CBS) als het NPO (CEDRO) geeft cijfers over het gebruik van drugs onder de Nederlandse bevolking van 12 tot 30 jaar. POLS/Jongeren geeft daarnaast informatie over algemene zaken. De meerwaarde van het NPO is dat het 1.) onderzoek doet naar meer drugsoorten en 2.) een grotere bevolkingsgroep benadert (inclusief mensen van 30 jaar en ouder).

De vergelijking van de jongeren uit POLS/Jongeren en het NPO is samen te vatten in de volgende punten. De steekproeven komen grotendeels overeen wanneer zij gewogen zijn naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en adressendichtheid. De POLS/Jongeren data is nog extra gewogen naar een combinatie van dagelijkse hoofdbezigheid en opleidingsniveau zoals gemeten met de basisvragenlijst. Beide steekproeven zijn getrokken uit de Gemeentelijke Basis Administratie Persoonsgegevens. Responsverdelingen komen overeen voor de variabelen leeftijd en adressendichtheid maar minder goed voor de variabele opleidingsniveau.

De prevalentiecijfers wijken weinig van elkaar af, namelijk maximaal 2,8 procentpunt bij de landelijke frequentieverdeling. Desalniettemin zijn de verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO systematisch, ook op lager aggregatieniveau zoals leeftijd en onderwijs. POLS geeft steeds een hogere prevalentie voor gebruik van cocaïne, amfetamine, ecstasy, heroïne en hallucinogene paddestoelen. NPO vermeldt consequent een hogere prevalentie van cannabis ooitgebruik.

Algemene tendensen zoals bijvoorbeeld de volgorde van de meest gebruikte drugs, welke leeftijd of welke stedelijkheidsklasse de hoogste gebruikscijfers kent, zijn in beide onderzoeken ongeveer hetzelfde, met uitzondering van het druggebruik van mensen met alleen lager onderwijs. In

POLS gebruiken zij het meest, bij NPO zijn dat de vbo-ers.

De hogere prevalentie van cannabis ooitgebruik bij NPO en de hogere prevalentie van gebruik van cocaïne, amfetamine, ecstasy, heroïne en paddestoelen bij POLS/Jongeren zou deels veroorzaakt kunnen worden door het versterkend effect van een iets hoger opleidingsniveau bij het NPO en de hogere prevalentie van ooitcannabis gebruik onder hoger opgeleiden. Echter, ook binnen de opleidingsniveaus scoort POLS hoger op illegale drugs en frequent cannabisgebruik.

Concluderend wordt gesteld dat er geen duidelijke oorzaken zijn aan te wijzen voor de kleine doch systematische verschillen tussen POLS/Jongeren en NPO. Volgens onderzoek van CEDRO uit 1994 zijn voor druggebruik geen modus effecten aantoonbaar tussen 'self completed' en 'interviewer completed' data. Volgens CBS is een moduseffect waarschijnlijk, op basis van de POLS/GE vergelijking en op theoretische gronden. Zelfselectie is ook een potentiële maar moeilijk aantoonbare verklaring. Deze punten zijn meteen twee argumenten vóór integratie: het nieuwe NPO werkt nu al toe naar meer zelf ingevoerde interview modi. Naar aanleiding van onze vergelijking tussen POLS/Jongeren en NPO lijkt de integratie van NPO in POLS opportuun om de volgende redenen. Ten eerste zijn de verschillen tussen populatieschatters klein, maximaal 2,8 procentpunt. Ten tweede komen de steekproefkaders overeen. Ten derde zijn er weliswaar verschillen in methodologie, maar deze zijn niet onoverkomelijk en kunnen worden aangepast tijdens de integratie. Beleidsmatig is reductie van enquêtedruk het belangrijkste argument voor integratie.

Hierbij zijn twee opmerkingen op hun plaats. Allereerst, omdat POLS/Jongeren 'druggebruik' vragen stelt aan een deel van de bevolking (12-29 jarigen) behoort bij een ineen-schuiven van onderzoekingen in ieder geval, dat alle drugsvragen over de gehele bevolking van 12 jaar en ouder dienen te worden gesteld. Dit mede om aan Europese richtlijnen van de EMCDDA te voldoen. Een tweede opmerking, indien het NPO instrument zou worden opgenomen in een van de projecten van CBS ontstaat het probleem van de vergelijking tussen de meetmomenten. We hebben te maken met twee trends. Om vergelijkbaarheid te handhaven hoeft niet te worden gekozen voor vergelijkbaarheid tussen de lopende CBS onderzoekingen, en vergelijking tussen de NPO's. Trends vastleggen houdt in dat veranderingen in methodiek gefaseerd en voor delen van de steekproef worden doorgevoerd, opdat kan worden nagegaan welke invloed deze veranderingen hebben. Een logistiek eenvoudigere maar veel duurdere mogelijkheid is het nieuwe geïntegreerde onderzoek parallel te draaien met het oorspronkelijk onderzoek (NPO).

Noten

- 1 Uitgaande van de normaalverdeling $N(0,1)$ wordt het tweezijdig 5% betrouwbaarheidsinterval gegeven door:

$$(p - z_{\alpha/2} \sqrt{p*(1-p)/n}, p + z_{\alpha/2} \sqrt{p*(1-p)/n})$$

met $p=0,05$ (prevalentie) en $n=2.743/ n=8.725$ (steekproefomvang).

- 2 Deze kent 5 klassen, te weten gemeenten met meer dan 2.500 adressen gemiddeld per km²; 1.500 tot 2.500 adressen gemiddeld per km²; 1.000 tot 1.500 adressen gemiddeld per km²; 500 tot 1.000 adressen gemiddeld per km²; en gemeenten met minder dan 500 adressen gemiddeld per km².
- 3 Zelfrapportage: de ondervraagde rapporteert zelf de mate van zijn/haar gebruik, dit wordt niet gemeten onafhankelijk van zijn/haar uitspraak.
- 4 Uit Sandwijk et al. 1995 "In Amsterdam, 1995 zijn 4.364 respondenten zijn geïnterviewd [door NIPO enquêteurs]. ... De vragenlijst was vrijwel identiek aan die in voorgaande onderzoeken in 1990 en 1987. Ruwweg de helft van de responsgroep (2.179 personen) zijn door een interviewer ondervraagd, deze vulde de vragen in op een papierenlijst. De resterende 2.185 interviews zijn verkregen met behulp van een computer. In 1.284 gevallen typte de interviewer de antwoorden in (CAPI, interviewer completion), in 901 gevallen deden respondenten dit zelf (self completion). Hoewel het aanvankelijk de bedoeling was de groepen 'interviewer- en zelfinvullers' even groot te maken, is dit niet gelukt. ... Er blijkt geen verschil tussen druggebruik en de wijze van benadering (interviewer- en self completion) wanneer beide categorieën vergelijkbaar zijn in termen van leeftijd, etniciteit en opleiding. Initiële verschillen [tussen prevalentiecijfers] waren meer te wijden aan het selectieproces gedurende de interviewfase dan aan het privacy/anonimiteitaspect waarvan we verwachtten gerelateerd te zijn aan de self completed versie (zoals dit in de Amerikaanse context is gevonden)."

Referenties

- Abraham, M.D., P.D.A. Cohen, R.J. van Til & M.A.L. de Winter (1999) *Licit and illicit drug use in the Netherlands 1997*. Amsterdam: Mets/CEDRO.
- Korf, D.J. (1995) *Dutch treat*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Leeuw, E.D. de (1992) *Data quality in mail, telephone and face to face surveys*. Amsterdam: TT-Publikaties.
- Otten, F., & J. Winkels (1998) *Toelichting op het Permanent Onderzoek Leefsituatie*. CBS.
- Turner, C.F., J.T. Lesser, & J. Devore (1992) Effects of mode of administration and wording on reporting of drug use. In: Turner C.F., J.T. Lesser, J.C. Gfroerer (Eds), *Survey measurement of drug use: Methodological Studies*, pp 177-220. Washington, DC: Government Printing Office.
- Sandwijk J.P., P.D.A. Cohen, S. Musterd, M.P.S. Langemijer (1995) *Licit and illicit drug use in Amsterdam II*. Amsterdam: Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.
- Winter, M.A.L. de, P.D.A. Cohen, M.P.S. Langemijer (2000) *EMCDDA Scientific Report Project CT.97.EP.02. Methodological study to compare the effect of different methods of data collection on the prevalence of self-reported drug use in General Population Surveys*. Amsterdam: CEDRO.

Wright D.L., W.S. Aquilino, A.J. Supple (1998) A comparison of computer assisted and paper and pencil self administered questionnaires in a survey on smoking, alcohol and drug use. *Public Opinion Quarterly* Volume 62:331-353.

Bijlage

Christine Jol (september 2000), *Alcohol- en druggebruik bij jongeren van 12 tot en met 17 jaar 1997-1998. Methoden-effecten*.

Mode-effect: zelfrapportage in POLSJongeren en POLSREP/REM ten opzichte van POLSGEZO: face tot face.

Derden-bij-interview-effect: POLSJongeren 1997 en en POLSREP/REM 1998.

De veronderstelling bij zelfrapportage is dat mensen eerlijker antwoorden zonder de moraliserende/normerende invloed van een tussenpersoon (i.c. de interviewer). Zeker bij gevoelige onderwerpen als alcohol- en druggebruik. Een dergelijke redenering kan ook worden opgezet over de invloed van 'een derde' tijdens het interview ('significant others').

Aanleiding van deze analyse is de discussie tussen CBS en CEDRO over de systematische 'overschatting' van het druggebruik in POLS/Jongeren 1997 in vergelijking met CEDRO NPO1997. (Enige uitzondering is de 'overschatting' bij CEDRO van softdrugs ooit - misschien toch effect van oversampling grote steden bij CEDRO; of te weinig 12-jarigen?).

Uit de literatuur wordt duidelijk dat de (kleine) verschillen tussen CBS/CEDRO veroorzaakt kunnen zijn door een mode-effect.

In POLS/Jongeren vullen jongeren hun druggebruik zelf in in de handheld; bij CEDRO vult de interviewer het druggebruik in in een face-to-face interview. CEDRO meent onderzocht te hebben dat er geen mode-effecten zijn bij het druggebruik, maar er is het een en ander af te dingen op hun onderzoek.

Mode-effect

Hypothese 1: er is mode-effect bij druggebruik. Te onderzoeken aan de hand van POLSciifers uit modules Jongeren/REP+PEM 1997 en 1998, in vergelijking met GE 1997 en 1998.

In de modules Jongeren en REP/REM zijn de vragen over het alcoholgebruik opgenomen in het zelfrapportage-deel. Exacte dezelfde vragen worden in de GE gesteld in een face tot face interview.

Als er mode-effect is bij alcoholgebruik, dan zeker ook bij druggebruik.

1997: Jongeren versus GE

Kijken we naar de totalen dan scoort vooral de beginvraag 'gebruik je wel eens alcohol' hoger bij Jongeren (62 tegen

Tabel 1 Moduseffecten in alcoholgebruik POLS 1997/1998: zelfrapportage versus facetoface interview (12-17 jaar)
M.u.v. vetgedrukte getallen is sprake van onderrapportage bij GEZO

JAAR	JONG 1997	%	Gebruik alcoholhoudende drank				dagelijks alco		wekelijks alco		Hoeveel glazen alcohol in weekend		Hoeveel glazen alcohol door de week	
			GEZO via intervie		GEZO via intervie		GEZO via intervie		GEZO via intervie		GEZO via intervie			
			zelfrapportage	wer	zelfrapportage	wer	zelfrapportage	wer	zelfrapportage	wer	zelfrapportage	wer	zelfrapportage	wer
			61,5	52,0	1,7	0,8	47,6	46,7	8,4	7,4	1,4	0,5		
		se	1,6	1,8	0,5	0,4	2,1	2,5	0,5	0,5	0,2	0,1		
			N=959	798	N=590	415	N=590	415	N=281	194	N=281	194		
	REPREM 1998	%	62,2	52,6	0,6	0,0	49,6	45,5	8,6	9,0	1,7	0,5		
		se	1,6	1,9	0,3	0,0	2,0	2,6	0,5	0,8	0,2	0,1		
			N=973	702	N=606	369	N=606	369	N=299	167	N=300	168		
12-14	JONG 1997	%	35,4	28,4	1,1	1,0	19,0	17,6	3,0	3,6	0,8	1,1		
		se	2,3	2,3	0,8	0,9	3,2	3,6	0,3	0,6	0,2	1,0		
			N=436	402	N=155	114	N=155	114	N=29	20	N=29	20		
	REPREM 1998	%	39,4	26,8	0,5	0	21,7	14,9	3,3	3,0	1,1	0,5		
		se	2,3	2,3	0,5	0	3,0	3,6	0,7	0,7	0,4	0,3		
			N=470	360	N=185	96	N=185	96	N=40	14	N=40	14		
15-17	JONG 1997	%	83,2	76,0	1,9	0,7	57,8	57,8	9,0	7,8	1,4	0,5		
		se	1,6	2,1	0,7	0,5	2,4	2,9	0,5	0,6	0,2	0,1		
			N=523	397	N=435	301	N=435	301	N=251	174	N=251	174		
	REPREM 1998	%	83,6	79,7	0,6	0	61,8	56,4	9,5	9,6	1,7	0,5		
		se	1,7	2,2	0,4	0	2,4	3,0	0,5	0,9	0,2	0,1		
			N=503	342	N=421	273	N=421	273	N=259	153	N=260	153		

52%), overige verschillen zijn kleiner – maar in de verwachte richting.

1998: REP+REM versus GE.

Hetzelfde beeld als in 1997.

Er kan geconcludeerd worden dat er een mode-effect is.

Nog een opmerking over het moduseffect tussen GEZO papi en SLI capi. In beide onderzoeken is een lijst met langdurige aandoeningen opgenomen. In theorie zou het % aandoeningen in Gezo hoger moeten liggen dan in SLI; het omgekeerde is het geval. Deels zijn dat vraagstellingseffecten (bij GEZO engere definitie), deels het ongewenst effect van het niet terugsturen van van een deel van de papieren vragenlijst. Het is bekend dat lager opgeleiden meer aandoeningen hebben dan hoger opgeleiden en die sturen hun vragenlijst relatief te weinig terug.

Derden-bij-intervieweffect

Hypothese 2: de aanwezigheid van een derde heeft een onderschatting van het rookgedrag, en van het alcohol- en druggebruik tot gevolg, ook in interviews waarbij zelfrapportage wordt gebruikt.

Dit is alleen te onderzoeken bij POLS/Jongeren en REM+REP, omdat daar door de enquêtrice aan het eind van het interview is genoteerd of er een derde aanwezig was tijdens het interview.

Zowel roken, als alcohol- en drugsgebruik blijken gevoelig voor de aanwezigheid van een derde tijdens het interview. En wel in de verwachte richting. Niet altijd in beide jaren.

Bij de illegale drugs cocaine, amfetaminen, XTC en heroïne treedt iets gekk op. Hier zijn de scores in 1997 juist (weliswaar maar iets) hoger als er een derde bij is. Dit geldt zowel voor de ooit-vragen als voor het gebruik de afgelopen vier weken. Bij paddo's weer lager, maar daar ook kleine verschillen, want sowieso weinig gebruik, net als bij de illegale drugs.

Dit is allemaal niet zo in 1998. Daar is het 'dempende' effect van een derde altijd aanwezig. Dat komt wellicht door totale context REM+REP, want daarin ook gevraagd naar slachtofferschappen en politiecontacten.

Een en ander leidt tot de interessante constatering dat bij aanwezigheid derde het druggebruik tussen 1997 en 1998 afneemt en zonder aanwezigheid derde toeneemt. Maar dit is dus een methodisch artefact.

Sommige verschillen zijn indrukwekkend, vooral in 1997 bij roken en drinken. Van de 12-17jarigen in 1997 rookt (+af en toe = vraag uit basis maar met massa Jongeren-module, want daar vraag over derden)) 20,7% (stf=1,8) als er een derde aanwezig is; indien geen derde aanwezig 30,9% (stf=2,2).

Alcoholgebruik startvraag: met derde 52,2% (stf 2,2) – zonder derde 73% (stf 2,2).

Ooit hash met derde erbij 9,0 (stf1,2); zonder derde 18,0 (stf 9,0).

In een eerdere analyse (alleen over 1997) heb ik gesuggereerd dat het hogere illegale druggebruik indien een derde erbij is het gevolg is van 'opscheppen'.

Als volgt: illegaal druggebruik begint pas bij 15 jaar, dan is de kans groter dat 'de derden' geen ouders zijn maar broertjes/vriendjes en dan opscheppen.

Uit de gegevens van REP/REM1998 blijkt dat niet op te gaan. Het 'derdeneffect' is nu altijd te zien, ook bij illegale drugs en ook bij 15-17-jarigen. Bij REP/REM is het derdeneffect gecombineerd met een extra contexteffect.

In 1997 Jongeren is er wel derdeneffect bij min of meer geaccepteerde zaken: soft drugs (hash en paddo's), alco en roken, maar niet bij illegale drugs. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de specifieke leefsituatie van harddruggebruikers (veel lager opgeleiden, allochtonen, etc. huishoudens met veel meekijkers, kortom). Dit betekent dat de illegale druggebruikers, de 'diehards', in 1997 meer de waarheid over hun illegale druggebruik durven melden dan in 1998. In 1998 werd er tevoren uitgebreid doorgevraagd over slachtofferschappen en politiecontacten. Geen aangename onderwerpen voor harddruggebruikers.

Resumerend

- Mbt. alcoholgebruik is **moduseffect** bij 12-17 jarigen aantoonbaar: schriftelijk hoger dan mondeling.
- Het **effect van een derde** tijdens het interview is ook aantoonbaar: zonder derde steeds hogere scores op roken, drinken, drugs bij REP/REM 1998
- Bij Jongeren 1997 alleen verschillen tussen wel/niet derde aanwezig als het gaat om **meer geaccepteerde zaken**: roken, drinken en soft drugs. Bij illegale drugs juist hogere scores als er een derde aanwezig is. Dat ligt waarschijnlijk aan de **leefsituatie van illegale druggebruikers die in 1997 onbevanger hun druggebruik vermelden dan in 1998**.

Vraagstelling zoals in POLS/Jongeren 1997 (zelfrapportage en geen overige heikele onderwerpen) levert vooralsnog de meest valide gegevens.

Tabel 2 Derden bij intervieweffect ('meekijk'): POLSjongeren 1997 en REM/REP 1998

		rookt(+af&toe)	Gebruik alcoholhoudend dagelijks			wekelijks alco	glazen weekend	Ooit marihuana of hasj gebruikt	Ooit cocaine gebruikt	Ooit amfetamine gebruikt	Ooit XTC gebruikt	Ooit heroïne gebruikt	Ooit paddestoelen gebruikt	recent hash	idem coke	idem amfe	idem XTC	id. padd.	
%	totaal	25,2	74,8	61,5	1,7	47,6	8,4	1,4	13,0	1,6	1,5	2,9	0,2	2,4	7,0	0,6	0,7	1,7	1,4
se		1,4	1,4	1,6	0,5	2,1	0,5	0,2	1,1	0,4	0,4	0,5	0,1	0,5	0,8	0,2	0,3	0,4	0,4
n		N=961	N=961	N=959	N=590	N=590	N=281	N=281	N=959	N=960	N=957	N=960	N=960	N=961	N=961	N=961	N=961	N=961	N=961
12-14	meekijk	1 Ja	9,7	90,3	32,7	0,8	15,0	2,8	0,8	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
			1,7	1,7	2,7	0,9	3,6	0,5	0,3	0,6	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
		2 Nee	15,2	84,8	41,2	1,6	25,9	3,1	0,8	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
			3,0	3,0	4,2	1,7	5,8	0,4	0,2	1,4	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15-17	meekijk	1 Ja	34,5	65,5	76,9	2,0	57,0	9,6	1,8	19,0	3,8	4,5	6,9	0,8	3,0	10,5	1,2	2,5	3,6
			3,1	3,1	2,8	1,0	3,7	0,9	0,5	2,6	1,3	1,4	1,7	0,6	1,1	2,0	0,7	1,0	1,2
		2 Nee	38,5	61,5	88,4	1,8	58,3	8,6	1,2	25,3	2,1	1,2	4,1	0,0	5,5	14,3	1,0	0,4	2,9
			2,9	2,9	1,9	0,8	3,1	0,6	0,1	2,6	0,9	0,6	1,2	0,0	1,4	2,1	0,6	0,4	1,0
			N=288	N=288	N=288	N=254	N=254	N=148	N=148	N=288	N=288	N=288	N=288	N=288	N=288	N=288	N=288	N=288	N=288

		rookt(+af&toe)	Gebruik alcoholhoudend dagelijks			wekelijks alco	Hoeveel glazen alcohol in weekend	Hoeveel glazen alcohol door de week	Ooit marihuana of hasj gebruikt	Ooit cocaine gebruikt	Ooit amfetamine gebruikt	Ooit XTC gebruikt	Ooit heroïne gebruikt	Ooit paddestoelen gebruikt	recent hash	idem coke	idem amfe	idem XTC	id. padd.
%	totaal	24,1	75,9	62,2	0,6	49,6	8,6	1,7	14,6	1,1	1,1	1,9	0,1	2,6	6,8	0,5	0,7	0,9	0,9
se		1,4	1,4	1,6	0,3	2,0	0,5	0,2	1,1	0,3	0,3	0,4	0,1	0,5	0,8	0,2	0,3	0,3	0,3
n		N=976	N=976	N=973	N=606	N=606	N=299	N=300	N=973	N=973	N=969	N=970	N=972	N=972	N=976	N=976	N=976	N=976	N=976
12-14	meekijk	1 Ja	15,9	84,1	37,1	0,8	21,2	3,6	1,7	2,4	0,1	0,0	0,0	0,1	0,8	0,1	0,0	0,0	0,0
			2,0	2,0	2,7	0,8	3,8	1,1	0,6	0,9	0,2	0,0	0,0	0,2	0,5	0,2	0,0	0,0	0,0
		2 Nee	11,9	88,1	44,3	0,0	22,6	2,9	0,3	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0
			2,6	2,6	4,1	0,0	5,2	0,5	0,1	1,3	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15-17	meekijk	1 Ja	28,7	71,3	82,7	0,2	62,3	9,2	1,2	19,6	1,4	1,0	2,9	0,0	2,1	9,4	0,1	0,4	1,0
			3,0	3,0	2,5	0,3	3,6	0,8	0,2	2,7	0,8	0,7	1,1	0,0	1,0	2,0	0,2	0,4	0,7
		2 Nee	36,4	63,6	84,4	1,0	61,5	9,6	2,1	31,2	2,4	2,9	4,3	0,3	7,1	14,2	1,5	2,2	2,2
			2,9	2,9	2,2	0,6	3,2	0,7	0,4	2,8	0,9	1,0	1,2	0,3	1,5	2,1	0,7	0,9	0,9
			N=280	N=280	N=280	N=236	N=236	N=145	N=145	N=280	N=280	N=280	N=280	N=280	N=280	N=280	N=280	N=280	N=280

Vergelijking
POL:15-17/Trimbos:16-17

Trimbos 1996	29	4,6	8,0	8,5	0,9	7,5	17,0	3,0	3,6	3,6	2,5								
POLSjong1997 1)	25,3	2,1	1,2	4,1	0,0	5,5	14,3	1,0	0,4	2,9	3,5								
POLSREPREM 1998 1)	31,2	2,4	2,9	4,3	0,3	7,1	14,2	1,5	2,2	2,2	2,6								
Trimbos2000	37	5,0	5,0	6,0	0,4	6,0	16,0	2,0	2,0	2,2	3,3								

Gezien leeftijdsklasse scoort Trimbos sowieso hoger

1) Bij POLSjong en REMREP is altijd het % genomen indien geen derde aanwezig

Tabel 3 POLSjongeren 1997 en POLSREP+REM 1998: riskante gewoonten, 12-17 jaar, indien wel of niet een derde tijdens het interview aanwezig was

		rookt(+af&t oe)	Gebruik alcoholhoud ende drank	dagelijks alco	wekelijks alco	Hoeveel glazen alcohol in weekend	Hoeveel glazen alcohol door de week	Ooit marihuana of hasj gebruikt	Ooit cocaine gebruikt	Ooit amfetamine n gebruikt	Ooit XTC gebruikt	Ooit heroïne gebruikt	Ooit paddestoele n gebruikt	Hoeveel keer hash/marih uana afgel. 4 wkn	Hoeveel keer cocaine afgel. 4 weken	Hoeveel keer amfetamine n afgel. 4 wkn	Hoeveel keer XTC afgelopen 4 weken	Hoeveel keer paddestoele n afgel. 4 wkn	
1997	%	25,2	74,8	61,5	1,7	47,6	5,0	1,0	13,0	1,6	1,5	2,9	0,2	2,4	7,0	0,6	0,7	1,7	1,4
	se	1,4	1,4	1,6	0,5	2,1	0,3	0,2	1,1	0,4	0,4	0,5	0,1	0,5	0,8	0,2	0,3	0,4	0,4
	n	N=961	N=961	N=959	N=590	N=590	N=590	N=589	N=959	N=960	N=957	N=960	N=960	N=960	N=961	N=961	N=961	N=961	N=961
1998	%	24,1	75,9	62,2	0,6	49,6	5,2	1,0	14,6	1,1	1,1	1,9	0,1	2,6	6,8	0,5	0,7	0,9	0,9
	se	1,4	1,4	1,6	0,3	2,0	0,3	0,1	1,1	0,3	0,3	0,4	0,1	0,5	0,8	0,2	0,3	0,3	0,3
	n	N=976	N=976	N=973	N=606	N=606	N=605	N=605	N=973	N=973	N=969	N=970	N=972	N=972	N=976	N=976	N=976	N=976	N=976

Indien derde tijdens interview aanwezig

totaal	%	20,9	79,1	54,0	1,0	44,3	4,7	1,0	9,2	1,2	1,2	2,1	0,2	1,1	4,5	0,3	0,6	1,0	0,4
	se	1,2	1,2	1,5	0,4	2,1	0,3	0,2	0,9	0,3	0,3	0,4	0,1	0,3	0,6	0,2	0,2	0,3	0,2
	n	N=1078	N=1078	N=1075	N=581	N=581	N=579	N=580	N=1073	N=1075	N=1070	N=1072	N=1074	N=1075	N=1078	N=1078	N=1078	N=1078	N=1078
1997	%	20,7	79,3	52,2	1,6	42,3	4,7	1,3	9,0	1,7	2,0	3,0	0,3	1,3	4,8	0,5	1,1	1,6	0,7
	se	1,8	1,8	2,2	0,8	3,0	0,4	0,3	1,2	0,6	0,6	0,7	0,3	0,5	0,9	0,3	0,5	0,5	0,4
	n	N=533	N=533	N=532	N=278	N=278	N=278	N=277	N=531	N=532	N=531	N=532	N=532	N=532	N=533	N=533	N=533	N=533	N=533
1998	%	21,1	78,9	55,8	0,4	46,2	4,6	0,8	9,4	0,7	0,4	1,2	0,0	0,9	4,3	0,1	0,2	0,4	0,2
	se	1,7	1,7	2,1	0,4	2,9	0,4	0,1	1,3	0,3	0,3	0,5	0,0	0,4	0,9	0,2	0,2	0,3	0,2
	n	N=545	N=545	N=542	N=303	N=303	N=301	N=302	N=542	N=542	N=539	N=540	N=542	N=542	N=545	N=545	N=545	N=545	N=545

Indien geen derde aanwezig tijdens interview

totaal	%	29,3	70,7	71,7	1,2	52,6	5,6	1,0	19,6	1,5	1,3	2,8	0,1	4,2	9,9	0,8	0,9	1,7	2,0
	se	1,6	1,6	1,5	0,4	2,0	0,3	0,1	1,4	0,4	0,4	0,6	0,1	0,7	1,0	0,3	0,3	0,4	0,5
	n	N=859	N=859	N=858	N=615	N=615	N=615	N=615	N=859	N=859	N=856	N=858	N=858	N=858	N=859	N=859	N=859	N=859	N=859
1997	%	30,9	69,1	73,0	1,7	52,4	5,3	0,8	18,0	1,4	0,8	2,8	0,0	3,7	9,8	0,7	0,3	1,9	2,4
	se	2,2	2,2	2,2	0,7	2,8	0,4	0,1	1,9	0,6	0,4	0,8	0,0	0,9	1,4	0,4	0,3	0,7	0,7
	n	N=428	N=428	N=427	N=312	N=312	N=312	N=312	N=428	N=428	N=426	N=428	N=428	N=428	N=428	N=428	N=428	N=428	N=428
1998	%	27,8	72,2	70,4	0,8	52,9	5,8	1,2	21,2	1,6	1,9	2,8	0,2	4,6	10,0	1,0	1,4	1,5	1,7
	se	2,2	2,2	2,2	0,5	2,9	0,4	0,2	2,0	0,6	0,7	0,8	0,2	1,0	1,4	0,5	0,6	0,6	0,6
	n	N=431	N=431	N=431	N=303	N=303	N=303	N=303	N=431	N=431	N=430	N=430	N=430	N=430	N=431	N=431	N=431	N=431	N=431